

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

DAYTONSKI SPORAZUM

Predgovor

Nakon Bečkih pregovora o kantonima i konačnom uobličenju Federacije BiH, od 8-11 svibnja, 1994.godine, nisam više vodio dnevnički zapis o događajima u kojima sam sudjelovao. Bio sam čvrsto odlučio da neću više ispisivati povijest Bosne i Hercegovine, vjerujući da je ona kao država i društvena zajednica preživjela. Vodio sam samo dnevne zapisnike mojih aktivnosti – sastanaka, kontakata, susreta, bez širih izlaganja, objašnjenja i tumačenja. Držao sam se ranije odluke – ne otvarati novu povijest moje zemlje i ne pretvarati moje strepnje u njenu stvarnost.

Kada je postalo izvjesno da će doći do nove mirovne konferencije o BiH na kojoj treba okončati rat i postići konačan mirovni sporazum, a poučen iskustvom da u ovakvim prilikama gotovo nitko ništa ne zapisuje (osim stranaca), odlučio sam prekršiti moj zavjet i voditi dnevnički zapis o toku pregovora, atmosferi koja je vladala i konačnom sporazumu koji će se postići.

Smatrao sam to najvažnijim dijelom suvremene povijesti naše zemlje. Činilo mi se da je to posljednja epizoda krvavog rata i svih naših nastojanja da se dođe do konačnog mira.

Iza sebe sam imao Washingtonsko iskustvo i uvjerenje da američka administracija raspolaže efikasnim metodama za ostvarenje postavljenih ciljeva.

Ovaj daytonski rukopis je nastajao u tom uvjerenju. U njemu nema one neizvjesnosti, strepnje i lutanja koji su karakteristični za ranije rukopise. Moglo bi se reći da je on ležeran i više nego je situacija dozvoljavala. Možda je to i zbog toga što je sama Daytonaska konferencija osvijetlila događaje koji su joj prethodili, što je otkrila ono što ili nismo znali, ili nismo uzimali dovoljno ozbiljno. Ova konferencija je pokazala kako je povijest retroaktivno događanje osvijetljeno tek s kraja. Čini se da je tu bila na djelu i potvrđivala svoju istinitost Hegelova teza o „umnosti povijesti“ – ono se umno pokazuje kao spoznato tek na stupnju njene konačne dovršenosti.

Daytonski sporazum nije, dakle, nastao u Daytonu, on se ovdje dovršio i dobio neprimjereno ime grada u kome je održana konferencija. U daytonskim se pregovorima nije dogovorilo ništa što već nije bilo dogovoreno – ovdje je ono samo postalo vidljivo. Sva natezanja, odugovlačenja, uvjeravanja, svi zahtjevi, pritisci, odbijanja i prihvaćanja samo su bili naknadno preživljavanje porođajnih muka za ono

što je već bilo rođeno.

Svi akteri ovog događanja došli su s namjerama koje su već bile ostvarene. Razgovori su bili samo ponavljanje povijesti koja je već prelomljena preko glava ljudi i naroda, preko sudbine jedne zemlje koju su ostavili da krvari kada su krenuli na put.

Prvo što je bilo dogovoreno i što se nije moglo problematizirati u pregovorima bio je opći sporazum Miloševića i Tuđmana. Da li je on postignut u Karađorđevu ili negdje drugdje bilo je nevažno. On se ovdje u konačnom svom dovršenju morao objelodaniti i pokazati u punoj snazi svoje konzistencije. On više nije mogao funkcionirati kao „lukavstvo uma“ koje iz svoje neosvijetljene pozadine upravlja sudbinama naroda, gura ih u ratnom pokliču jedne na druge, progoni, preseljava, ubija, rastjeruje, – i sve u prividu kaosa, zle sudbine i razjarene ljudske naravi. Milošević je taj sporazum objavio pred svima kao gotovu i neprelaznu činjenicu, kao idejno rješenje koje u pregovorima samo dobiva svoj konačni oblik.

Njihov sporazum se objelodanio na Bosanskoj Posavini i Milošević je to izrijekom naveo. Posavina je bila 3. tačka Sporazuma Karađžića i Bobana u Grazu, od 6. svibnja 1992. godine. Ova dvojica izvršitelja su imali zadatak provesti „razgraničenje“ i pri tome „voditi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama“, ali tko je u to vjerovao. Ovdje u Daytonu, ova „razgraničenja“ i „kompaktnosti“ su morala dobiti konačan oblik i postati povijesne činjenice zapisane u međunarodni sporazum i nacrtane na karti. Više nije bilo uzmicanja. Zato o tome i nije moglo biti rasprave. Čudili smo se samo mi koji smo mislili da su dogovori medijska napuhavanja. Ostali nisu ni trepnuli. Miloševićovo javno očitovanje o tome i Tuđmanova potvrda ličili su na konstataciju – „jučer je bio kišan dan“. U pozadini toga je hiljade potpuno uništenih imanja koja su izgrađivale generacije, srušen most preko Save između dva Broda, desetine hiljada protjeranih, hiljade ubijenih i iznakaženih. Posebno tragično i dojmljivo je poniženje vojske HVO koja je Posavinu bila obranila od agresije. Kada je već bila došla do Rudanke, nadomak Doboja, i kada ju je od Armije BiH s druge strane Doboja dijelilo samo tri kilometra, Tuđman je povlači „na odmor“, uvodi „svoje“ vojne snage na njihove položaje i onda ih iznenada povlači preko Save. Iznenađenje je bilo takvo da se ni sva HV nije uspjela povući, u panici, zajedno s narodom prebacivali su se preko rijeke.

Daytonsko objelodanjivanje sporazuma Miloševića i Tuđmana se pokazalo i u drugim važnim civilnim i vojnim projektima.

Tuđman je volio karte. Volio je svoje političke ideje crtati. To je dokaz odsustva imaginacije. To ljeto, neposredno pred vojnu akciju „Oluja“, dobio sam jednu zanimljivu kartu. Ona je predstavljala grafičko rješenje «krize u BiH», kako je Tuđman volio zvati agresiju na našu zemlju. Karta je bila s njegovog radnog stola. Na prvi pogled činilo se da ona nema velike veze ni s postojećim stanjem ni s budućnošću BiH jer se nije poklapala niti s jednim predlaganim rješenjem. Ona je čak odudarala i od plana Kontaktne skupine koja je već dala prijedlog o objedinjavanju Bosanske Posavine u jedan kanton koji bi se priključio Federaciji BiH. U tom prijedlogu jedini problem je bio koliki će biti koridor prema Banja Luci kroz Posavinu i da li će ga uopće biti. Karta je odudarala i od postojećeg kantonalnog uređenja Federacije jer je u tzv. hrvatske krajeve uključivala Cazinsku Krajinu u kojoj Hrvata uopće nije bilo, i jedan dio zaleđa Dubrovnika koji je vojno držala Karađžićeva vojska. Karta je posebno odudarala od stanja koje je nastalo nakon „Oluje“, a koje je u Daytonu bilo polazna osnova za pregovore i vojno razgraničenje.

Međutim, kako su pregovori odmicali „naša“ vojna prednost se topila na karti i polako svodila na ono što je Tuđman davno ucrtao. On je konačno sve što su osvojili u „Oluji“ HVO i HV vratio Miloševiću – povukao vojsku ispred Banja Luke, iz Mrkonjića, Šipova, s Manjače, od Jajca. Zadržao je Drvar, Glamoč i Grahovo, mjesta koja je označio u svojoj karti kao hrvatska mnogo prije „Oluje“ i Daytonске konferencije. Tako su vojna oslobađanja područja koja je držao Karadžić uz pomoć tzv. JNA i kasnije Miloševićevih snaga dobila drugi smisao. Ona nisu oslobođena već samo privremeno zauzeta kako bi se uredno vratila nazad. U tom kontekstu treba razumjeti „mali incident“ (kako je to nazvao Jadranko Prlić kao ministar obrane Federacije BiH) u toku vojnih operacija „Oluje“ kada je Dudaković sa svojim snagama krenuo na Manjaču. Hrvatska vojska ga je zaustavila topovima, bilo je nekoliko mrtvih i ranjenih, Dudaković se morao povući i krenuti nazad prema Prijedoru i Ljubiji. Tuđman je zapravo čuvao teritoriju Republike Srpske od Armije BiH, i u Daytonu, pred svima nama, vratio je nazad.

Drugi veliki sporazum koji je u Daytonu dobio svoju konačnu formu i istinu jeste onaj o legalizaciji «Republike Srpske» između Holbrookea i Izetbegovića. Sam akt legalizacije obavio je Muhamed Šaćirbegović, ministar vanjskih poslova BiH, u Ženevi 8.9.1995.godine, nepuna dva mjeseca prije Daytonа, na sastanku ministara vanjskih poslova BiH, RH i Jugoslavije, a pod pokroviteljstvom Kontaktne skupine. Prethodno je Holbrooke nekoliko puta dolazio u Sarajevo, ali svaki put nakon posjete Zagrebu i Beogradu. Dan pred Ženevski susret, kasno poslijepodne, pozvan sam u ured Izetbegovića. Iznenadio sam se kad sam tamo zatekao Šaćirbegovića i Silajdžića. Ostalih članova Predsjedništva nije bilo jer su bili na putu izvan BiH u delegaciji Srpskog Građanskog Vijeća; Kljuić također nije bio tu jer je u to vrijeme već bio u svom podrumu.

Prispio sam na razgovor o papiru koji je već bio pred njima. Papir je pisan na engleskom i rečeno mi je da je to osnova za sporazum koji se sutra treba potpisati u Ženevi. Papir je bio porazan. U njemu više nije bilo Bosne i Hercegovine kao države, bili su predviđeni entiteti – Federacija i Republika Srpska, ali ne više pisana u navodnicima, i sl.

Šaćirbegović je stalno pitao što da radi, Ženevski sastanak je predstavljao kao pritisak i gotov čin kojemu se neće moći oduprijeti. Ja sam na samom papiru pokušao napraviti ispravke i insistirati na jasnem određenju BiH kao države, sa državnim institucijama i njihovim nadležnostima, iako mi je poteškoću činilo nepoznavanje engleskog jezika. Izetbegović je bio veoma miran i staložen. Rastali smo se tako što smo Šaćirbegoviću dali veoma jasnu uputu – ne smije legalizirati Republiku Srpsku ni po koju cijenu, ukoliko bude pritisaka neka napusti sastanak i obavijesti Predsjedništvo.

Nikakvu obavijest nismo dobili. Kljuić i ja smo sutradan oputovali s delegacijom HNV-a u London gdje smo se zajedno trebali naći s delegacijom Srpskog Građanskog Vijeća na konferenciji koju je organizirala Branka Magaš i njena nevladina organizacija. Tek kad smo se sastali u Londonu saznali smo da je potpisan sporazum u Ženevi kojim je legalizirana Republika Srpska. Sigurno Šaćirbegović to nije smio uraditi bez odobrenja Izetbegovića.

Jedina prava politička činjenica iz rata jeste legalizacija RS. U Daytonu se samo ona nije mogla relativizirati. Bio je to srpski entitet s 49% teritorije BiH, sa zajamčenom autonomijom, legaliziranom konstitucionalnošću u odnosu na BiH i otvorenim paralelnim vezama s Jugoslavijom.

Iz Londona smo, umjesto u Sarajevo, otputovali u Washington, s namjerom da izvršimo pritisak na američku administraciju i ublažimo ženevski papir. Izdali smo priopćenje za javnost, sastali se s mnogim američkim zvaničnicima i dobili uvjerenja da SAD neće dozvoliti podjelu BiH, da će na narednoj mirovnoj konferenciji pod njihovim pokroviteljstvom Bosni i Hercegovini biti vraćena državnost, nadležnost entiteta smanjena a uspostavljene institucije države – Predsjedništvo, parlament i vlada. Sve smo to postigli u Daytonu ali RS nismo mogli pomaknuti iz ležišta u koje je smještena ženevskim papirom. Uz to, cijeli taj aranžman bio je u kontinuitetu sa sporazumom koji je potpisao Izetbegović s Krajišnikom u Ženevi, 16. 9. 1993. god.

Treći veliki sporazum koji se legalizirao i učvrstio u Daytonu jeste sporazum američke administracije i Kontaktna skupine. Sve do Daytona vjerovali smo da će američka administracija istrajati na principima Washingtonskog sporazuma i obećanjima koja smo dobili o održanju države. Kontaktna skupina je neprestano insistirala na legalizaciji RS, njenoj teritorijalnoj zaokruženosti i izvornoj državnosti. Washingtonski sporazum je bio veliki napredak u odnosu na to jer je zasnovan na ideji federalizacije cijele BiH, očuvanju cjelovitosti države i njenih institucija. Prije parafiranja Sporazuma, Miro Lazović je pitao američke predstavnike što učiniti sa Srbima nakon uspostave Federacije. To je pitanje neprestano kao sjenka stajalo iznad Washingtonskih pregovora jer u njima predstavnici Karadžićevih Srba nisu sudjelovali. Dobili smo odgovor da će Srbi biti uključeni u Federaciju BiH, da je strateški važno uspostaviti federaciju kao ustavni okvir za to, da će to obaviti američka administracija u skladu s obećanjima državnog sekretara pred početak Washingtonskog sastanka.

Daytonski pregovori su, međutim, vođeni u suprotnom smjeru. Bilo je očito da je federalni koncept uređenja države napušten i pretvoren u entitetski. Entitetima je data izvorna konstitucionalnost, država je dobila vlasti onoliko koliko su entiteti na nju prenijeli, uz to zadržana je asimetričnost entiteta i po njihovoj ustavnoj i po etničkoj strukturi – Federacija je složena od kantona, sa suverenitetom dva naroda, RS je unitarna tvorevina sa suverenitetom jednog naroda. Među entitetima je izvršena teritorijalna podjela u omjeru 51:49% , onako kako je zacrtala Kontaktna skupina. Svaki put kada bismo uspjeli preći preko granica koje su postavljale ove činjenice, Holbrooke bi nas vraćao nazad. Okviri za pregovore su bili postavljeni tako čvrsto kao što je čvrsta visoka željezna ograda postavljena oko paviljona u kojima smo boravili i staze kojom smo se kretali unutar vojne baze Wright- Petterson.

Daytonski pregovori nisu bili limitirani samo prethodnim sporazumima njihovih aktera i garanta već i nekim drugim „aranžmanima“ koji su osiguravali njihov uspjeh. I ovi „aranžmani“ su svoje oživotvorenje i pravu snagu dobili tek naknadno, u sklopu „konačnog mirovnog rješenja“. Bez toga oni bi imali karakter običnih spletki.

Počelo je s mojim odlaskom u Dayton. Umjesto da putujem zajedno s cijelom našom delegacijom, dobio sam poziv od državnog sekretara Christofera da dođem tri dana prije ostalih kako bi sudjelovao u pripremama konferencije. Prvi put u mirovnim pregovorima imali smo jedinstvenu delegaciju koja je predstavljala legalne organe države BiH i Federacije – Izetbegović i ja članovi Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, Miro Lazović predsjednik Skupštine BiH, Haris Silajdžić predsjednik Vlade RBiH, Muhamed Šaćirbegović ministar vanjskih poslova R BiH, Krešimir Zubak predsjednik Federacije BiH, Jadranko Prlić ministar obrane Federacije BiH. Također,

imali smo jedinstven stav o tome da se Posavina mora integrirati u Federaciju BiH i tako relativizirati postojanje srpskog entiteta u BiH. Posavina bi kao federalni kanton presijecala srpski entitet i dijelila na dva dijela. To je trebao biti veliki i ključni uspjeh naše delegacije uz sve pretpostavke koje su nas čekale, uključujući i legalizaciju „Republike Srpske“ koju je Šaćirbegović potpisao u Ženevi u dogovoru s Izetbegovićem i Holbrookeom.

Po zahtjevu iz State Departmenta krenuo sam na put. Trebalo je da se avionom američkih snaga prebacim u Frankfurt u njihovu zračnu bazu, a odatle civilnim letom do Washingtona. Morao sam putovati sam, bez pratioca i bilo kakve pratnje, što me činilo nesigurnim i deprimiranim.

- Ali što sam mogao?

Let iz Sarajeva planiran je između 9 i 10 sati, tako da sam na aerodrom došao sat ranije. Po ustaljenoj praksi, francuski vojnici su me smjestili u VIP salon - inproviziran, ratni, ali ipak drugačiji od čekaonice za druge putnike. Ljubazni vojnici su me poslužili kavom i nekim grickalicama. Kada sam očekivao da ću već krenuti na pistu i ukrcati se u ogromni teretni avion, u salon je upao s torbama još jedan putnik. Iako smo se poznavali izviđenja, on se predstavio kao Server Danijel (susretali smo se jer je on radio za ambasadu SAD u Sarajevu). Brzo smo se sporazumjeli da govorimo francuski, jer nam je nivo znanja bio isti; nije bilo frustracija koje su uobičajene u razgovorima gdje sugovornik zna jezik mnogo bolje od vas. Nakon uobičajenog raspitivanja gdje putujemo pokazalo se da on mnogo zna o meni, mojoj političkoj ulozi, mom doprinosu mirovnim pregovorima i sl. Rekao je da putuje također u Washington i pokazao da sve zna o pripremama za predstojeće pregovore u Daytonu. Razgovor se oduljio, a francuski vojnici nisu ulazili u salon niti nas pozivali da izađemo na ukrcavanje. Pogledao sam na sat, već je bilo 12 sati. Ništa nisam komentirao, jer se ovdje ionako red letenja uspostavlja na licu mjesta. Jedan francuski oficir je ušao i obavijestio o tome da ćemo kasniti, što je također bilo uobičajeno. Mog sugovornika su zanimale moje procjene o tome kako bi mogli teći predstojeći pregovori, tko će se za što zalagati i kako bi mogao izgledati konačni sporazum. Bio sam otvoren kao inače jer sam računao da je i njegova administracija zainteresirana da sve uspije i da je na našoj strani kao i u vrijeme Washingtonskih pregovora.

U jednom trenutku pitao me, izvan konteksta, što mislim o tome ako bi pred početak Daytonskih pregovora Haški sud podigao optužnicu protiv Prlića, Kordića, Blaškića i Rajića; da li bi to imalo neke negativne političke posljedice za ukupne odnose u BiH i kako bi to uticalo na tok mirovnih pregovora. Bio sam iznenađen pitanjem jer do sada nitko to nije pominjao. - Uz to, Prlić je bio član naše pregovaračke delegacije, Blaškić je bio zapovjednik HVO-a u zajedničkoj komandi federalne vojske koja se tek izgrađivala. Odgovorio sam da bi jedini problem mogao nastati s Blaškićevom optužnicom s obzirom na njegovu ulogu u izgradnji federalne vojske, a optužnica ostalih ne bi imala nikakvih posljedica jer je očekivana. Pokušao sam ga uvjeriti da Blaškić dobro surađuje s Delićem s Armijske strane i da taj tandem ne bi trebalo remetiti u poslu koji radi, a koji je za izgradnju Federacije BiH veoma bitan.

Moje primjedbe i obrazloženja primio je hladnokrvno, bez komentara. Razgovor je trajao dosta dugo. Ukrcali su nas u avion tek oko 14 sati. Očekivao sam da ću imati društvo na dugom letu do Washingtona, koji inače nisam dobro podnosio. Međutim, na njihovom vojnom aerodromu u Frankfurtu on se izgubio i više ga nisam vidio. U

Washington sam doletio sam.

Značaj ovog razgovora shvatio sam tek naknadno, kao što je i sve drugo dobivalo svoju naknadnu istinu i postojanje. Isti dan kada su počeli pregovori, Haški sud je digao optužnice. Na spisku nije bilo Prlića, ali je bio Blaškić. Zašto je Prlić sačuvan postalo je jasno tek u onoj fazi pregovora kada se Zubak usprotivio mirovnom rješenju za Posavinu i dao do znanja Tuđmanu da neće parafirati takav sporazum kao predsjednik Federacije BiH. Sporazum je na kraju parafirao Prlić u ime Federacije i „bosanskih Hrvata“.

Zubak je tek naknadnim „uvjeravanjem“ kao predsjednik Federacije BiH prihvatio potpisati Daytonski mirovni sporazum u Parizu kada je on zvanično i potpisan i dobio međunarodne garancije.

Drugi važan razgovor imao sam s Steinerom, predstavnikom Njemačke u mirovnim pregovorima. Taj razgovor je imao više karakter spletke nego ozbiljnog razgovora odgovornih ljudi, ali je, također, svoj značaj dobio naknadno i u istom kontekstu kao predhodni.

U istoj ovoj fazi pregovora oko Posavine i moje aktivnosti u organizaciji protesta u Hrvatskoj, Steiner je tražio razgovor u četiri oka, sa svojim prevodiocem i po nalogu „međunarodne zajednice“, kako je rekao, a ne u svoje ime. (Mi smo se već dobro poznavali jer je on prisutan u mirovnim pregovorima oko BiH odavno, znao je sve nas osobno a mene je posebno podržavao u mojim istupima i imao prijateljsku naklonost). Razgovor sam prihvatio pod uvjetom da prevodilac bude Sven Alkalaj, naš ambasador u Washingtonu, i da prisustvuje Miro Lazović, čovjek kome vjerujem i želim da sve čuje. Tako je i bilo. Steiner se izvinjavao što uopće razgovara, rekao je da to nije njegov osobni razgovor i da je njemu pripao taj „prljavi posao“ (upotrijebio je taj pojam). Pravio je dugi uvod uz neprestano i učtivo njemačko izvinjavanje. Na kraju se svelo sve na to da se traži moje odstupanje s funkcije člana Predsjedništva da bi se napravio novi kadrovski raspored koji bi bio u skladu s novim mirovnim sporazumom i odnosom političkih snaga u BiH. Na moje mjesto bi trebao doći Prlić a ja bih trebao izraziti svoje „želje“ koje bi bile zadovoljene, itd, itd. Istakao je kako bi se time izašlo u susret nekim zahtjevima predsjednika Tuđmana i istovremeno zahtjevima „međunarodne zajednice“ prema njemu. Usprkos svih ljudskih relacija i obaveza koje sam imao prema ovom čovjeku bio sam veoma energičan, čak neugodan u odbijanju ovih aranžmana. Rekao sam da nitko od mene nema pravo to tražiti, da nema te cijene s kojom bi netko sa mnom mogao tako trgovati i preko mojih leđa rješavati probleme s Tuđmanom.

Steiner je uz dodatna izvinjenja, zajapurena lica, dugim i nezgrapnim korakom izašao iz moje sobe.

Poslije toga, Šaćirbegović je dao ostavku na mjesto ministra inostranih poslova BiH. Na njegovo mjesto imanovan je Jadranko Prlić. Šaćirbegović je postao ambasador BiH pri UN-u.

Sporazum jeste donosio mir ali je bio nepravičan i s mnogim unutarnjim protivurječnostima. Naša delegacija nije bila jedinstvena. Izetbegović je na kraju tražio da se izjasnimo pojedinačno o njemu. Zubak i ja smo bili protiv potpisivanja, ostali su bili za. Na temelju takve odluke Sporazum je prihvaćen u našoj delegaciji.

Pregovori u Daytonu

1. studeni 1995.

Današnji dan je imao zvanični karakter. Mirovna konferencija je faktički počela. Nakon kratkih jutrošnjih razgovora s Christopherom, Holbrookom i Menziesom, (a takve razgovore oni su obavili također s Tuđmanom i Miloševićem, uz prisustvo američkih ambasadora u njihovim zemljama), održana je prva plenarna sjednica poslije podne, u 14,30 sati. Sjednicu je vodio Christopher, pored njega je sjedio Holbrooke, te članovi Kontaktne skupine. Također, za istim okruglim stolom sjedili su Izetbegović, Tuđman i Milošević. Iza njihovih leđa, u krugu, sjedili su predstavnici njihovih zemalja, odnosno naše tri delegacije koje će sudjelovati u pregovorima.

Na plenarnoj sjednici su, kao i u jutrošnjim razgovorima, ponovljeni neki principi oko kojih će se pregovori kretati. Christopher je iznio američki stav i očekivanja od ove konferencije. Naglasio je da SAD i njihov predsjednik stoje na stanovištu očuvanja BiH i kao države, i kao cjelovite teritorije unutar koje je država međunarodno priznata. Također, ponovio je njihov stav da država BiH treba biti multietnička, sa jednakim pravima naroda. Posebno je naglasio zainteresiranost svoje zemlje da se sačuva cjelovitost Sarajeva ("da bude onakav grad kakav je bio za Olimpijadu"), te omogući povratak svih prognanika.

Izetbegović je ponovio otprilike ono što je rekao u jutrošnjem razgovoru, s tim da je dramatično apelirao i pozvao državnike svijeta da se odmah učini nešto kako bi se zaustavio progon nesrpskog stanovništva s područja Krajine, te omogući međunarodnim organizacijama uvid u počinjene zločine u Srebrenici. On je javno prozvao Miloševića da zaustavi daljnje zločine prema civilima i zatražio od njega kooperativnost u radu Haškog suda. Došlo je do male polemike Miloševića i Izetbegovića, u kojoj je Milošević pokušao izjednačiti žrtvu i agresora u ovom ratu i prikazati "sve strane u ovom građanskom ratu" kao jednake i sa jednako učinjenim zločinima. Međutim, pokušaj nije uspio i Milošević sa svojom delegacijom ostaje u primjetnoj defanzivnoj poziciji. To se vidjelo i u njegovom govoru koji je bio kratak i bez zahtjeva. On je samo podržao ono što je već dogovoreno u Genevi i New Yorku. - Moguće je doduše, da on nije ni želio otkriti svoju poziciju. Ili je već stvorio sebi odstupnicu? To nitko još ne zna.

Tuđman je ostao u okvirima hrvatskih interesa u istočnoj Slavoniji, s tim što je, kad je BiH u pitanju, primjetno naglasio značaj izgradnje Federacije. (Izetbetgović je, poslije, to tumačio vrlo pozitivno).

Tuđman je, također, imao jednu neuspjelu intervenciju unutar dijaloga Izetbegović-Milošević. Rekao je kako sada nije vrijeme za utvrđivanje krivica i rasprave na relaciji agresor-žrtva, već da globalnim sporazumom treba sve to prevladati. Time je pokazao da ne razumije suštinu vođenog dijaloga u kome Izetbegović nije prozvao Miloševića zbog onoga što se dešavalo već radi onoga što se dešava u trenutku dok mi sjedimo za stolom i razgovaramo. - Tuđmanovo nastojanje da ima neku superiornu ulogu od početka bilo je providno, a time i neuspjelo. Sa strogog stanovišta političkog trenutka i neposredne situacije u kojoj je reagirao, on pokazuje da je bez političke intuicije.

Na ovoj plenarnoj sjednici, koja je imala i svoj otvoreni i zatvoreni dio (predstavnicima medija su prije izlaganja trojice predsjednika morali napustiti salu), ipak nisu bili vidljivi pravi problemi. U sjenci te sjednice i njene zvaničnosti tinjaju problemi koji bi cijelu konferenciju mogli dovesti u pitanje. To je bilo vidljivo odmah nakon ovog zvaničnog dijela, čim smo se vratili u naše prostorije.

Za razliku od ženevskih pregovora, na ovim pregovorima, BiH ima jedinstvenu delegaciju, smještenu u jedinstven boravišni i radni prostor, odvojen od delegacije Srbije i Hrvatske. Međutim, ispod ove površne federalne ljubavi postoji nekoliko razilaženja „hrvatske“ i „muslimanske“ koncepcije o uređenju zajedničke države sa Srbima. Iako se na nivou eksperata zajednički pripremao materijal o ustavnom uređenju, razlike koje su se već na tom nivou pojavile, nisu uklonjene. Zubak mi je rekao da će „oni“ biti primorani izaći sa svojim prijedlogom. (Srbi, naravno, jedva čekaju ovaj rascjep unutar naše delegacije).

Radi se, najkraće kazano, o principu na kome će biti uređena zajednička država. Muslimani inzistiraju na proporcionalnom, što u ovoj situaciji teško može proći. Mi, Hrvati, (vjerujem i Srbi) možemo pristati samo na princip pariteta. (Ovdje sada ubrajam i sebe, jer je to stav i HNV, a i moj osobni stav. Bez pune jednakopravnosti naroda, BiH ne može opstati). Pokušao sam večeras, na večeri, uvjeriti u ovo Izetbegovića i Silajdžića. Izetbegović se nije izjašnjavao, a Silajdžić je imao dosta tvrd stav. On nikako nije htio prihvatiti da pravo na državu nije kvantitativno pravo već kvalitativno i da ono ne zavisi od brojnosti naroda koji je suveren. Proporcionalni princip bi Muslimanima dao više prava nego drugim narodima. – Iz razgovora sam shvatio da će oni kod Amerikanaca inzistirati da im to pravo osiguraju. Ja sam se zalagao da ovaj problem razmotrimo unutar naše delegacije a da prema Amerikancima i Srbima imamo jedinstveno gledište. – U toj polemičkoj atmosferi smo se sinoć rastali.

3. studeni 1995.

Jučer je dan protekao u bilateralnim razgovorima. Naša delegacija je, prije i poslijepodne, razgovarala s hrvatskom delegacijom. Ta žurba je bila uzrokovana Tuđmanovim poslijepodnevnom odlaskom u Zagreb da formira novu Vladu Republike Hrvatske (nakon nedavno obavljenih izbora). Inače, o njegovim izborima se ovdje ne govori, nema nikakvih čestitanja jer nitko ne zna da li bi on to shvatio kao čestitku ili cinizam.

Na prijepodnevnom razgovorima nisam bio prisutan a na poslijepodnevne sam otišao kao posmatrač. Zanimalo me do koje mjere su pozicije približene ili udaljene. Ništa posebno nisam čuo, jer nitko nije otvoreno htio reći u čemu je problem. Svi su nastojali medijatorima (Amerikancima i Nijemcima) dati dovoljno premisa za zaključak.

Nakon tih razgovora, dok smo još svi bili u sali, razgovarao sam s Holbrookeom (razgovoru je prisustvovao i ambasador Galbright). Rekao sam mu da postoji samo jedan problem koji treba riješiti: zaštititi nacionalne interese svakog naroda i uspostaviti mehanizme nacionalne jednakopravnosti. Što bude država imala više nadležnosti u odnosu na entitete, utoliko ti mehanizmi moraju biti čvršći i sigurniji. Bez toga, BiH ne može postojati. On me pitao kako bih ja to učinio. Odgovorio sam da pravnici to bolje znaju, ali da je najjednostavniji mehanizam paritet u ključnim

institucijama. Čudna je bila njegova reakcija. Rekao je, da u tom slučaju, nema Bosne i Hercegovine i da će se raspasti. Po njegovom mišljenju, sastav institucija trebaju dati stranke na slobodnim izborima. Pokušao sam mu objasniti da to dvoje nije u sukobu, da će to stranke, u svakom slučaju, učiniti i pri tome mogu voditi računa o mehanizmu o kojem sam govorio. Što se tiče Federacije i njenog funkcioniranja, upozorio sam ga da ona neće funkcionirati sve dok je u isključivim rukama SDA i HDZ, jer te stranke i nisu bile bezrezervno za takvo rješenje. On je smatrao da je to naše unutrašnje pitanje koje sada ne treba otvarati, da sada treba postići globalni sporazum, doći do mira a te probleme riješiti izborima.

Inače, primijetio sam i na njemu izvjesnu dozu nervoze i uznemirenosti, iako on to nikada ne pokazuje. Djelovao je do sada kao čovjek nepotrošive energije i upornosti. Očito da on zna bolje od ostalih dubinu problema i nije mogao to skriti u razgovoru koji je imao više privatni nego službeni karakter.

Da su problemi veliki, to sam vidio u razgovorima s članovima i ekspertima naše delegacije koja je potpuno u tim stvarima nejedinstvena. S jedne strane su ovi iz "Herceg-Bosne", s druge, Muslimani. Ja sam između, kao i do sada u ovim situacijama, i čini mi se jedini zainteresiran da se razlike stvarno otklone i djeluje jedinstveno. Predlagao sam i jednima i drugima da sve što smo predvidjeli za Federaciju, prenesemo na buduću državu BiH, sa svim onim mehanizmima zaštite nacionalnih interesa. Tako bismo, faktički, samo Srbe uključili u Federaciju. Svi se slažu sa mnom u privatnom razgovoru, ali nitko s tim neće da izađe. Opet ću, izgleda, ja morati probijati led.

Sinoć je Milošević došao kod Izetbegovića i dugo su razgovarali. Još ne znam ništa o sadržaju tog razgovora.

6. studeni 1995. - ponedjeljak

U ova dva protekla dana nije bilo sastanaka među delegacijama o predmetu radi koga smo ovdje. Razgovori su bili nezvanični ili su se vodili samo o Federaciji kada je u pitanju naša delegacija. Očito da posrednici u ovoj konferenciji nastoje dobiti jedinstven stav delegacija BiH i Hrvatske, pa tek onda otpočeti ozbiljne pregovore s Miloševićem. Zapravo, tek ovdje se vodi bitka za Federaciju, za njen pravi profil, za savez Hrvata i Muslimana. Dok se to ne riješi, izgleda, odnos sa Srbima neće se ni otvarati. Zato, protekla dva dana posrednici su uglavnom radili na dva plana.

Amerikanci su nas filovali prijedlozima dokumenata konačnog mirovnog sporazuma, o njima ne otvaraju raspravu, traže naše primjedbe i tako utvrđuju koja je čija pozicija. Nijemci, u ime Kontaktne skupine, vode aktivnosti na rješavanju problema u funkcioniranju Federacije i nastoje dobiti jedinstven stav obje delegacije. To je, zapravo, strateško pitanje i za metodu vođenja pregovora i za konačno mirovno rješenje i izgled BiH. Naravno, ide veoma teško jer su pozicije dosta udaljene i one prve razlike u shvaćanju Federacije ponovno izbijaju na površinu.

Prvo, vidljivo je to u metodu rada: Zubak, Prlić i eksperti koji su s njima više ne sudjeluju u radu delegacije BiH koja je jedinstvena. Oni su se potpuno osamostalili, konzultiraju se uglavnom sa Šuškom i Granićem, svoje primjedbe i prijedloge na

papire koje dobivamo daju direktno posrednicima. Drugo, jučerašnji sastanak dvije delegacije, koje je organizirao Steiner ispred Kontaktne skupine i koji je ponudio dokument o oživotvorenju Federacije, pokazao je načelna razilaženja. Iz onoga što su govorili predstavnici „hrvatske delegacije“ jasno je da oni ne žele postojanje BiH kao države izvan Federacije. To je ona njihova početna ideja nakon Vašingtonskog sporazuma da se s Federacijom podijeli BiH. Oni ne žele s Federacije prenijeti one funkcije na zajedničku državu sa Srbima koje bi omogućavale da se BiH očuva kao država i da ostane u svojim granicama. Protiv su toga da BiH ima bilo koju funkciju kroz koju ona može funkcionirati kao država. Kao argument služi im federalni Ustav za koji se slijepo drže i koji Federaciji osigurava da funkcionira kao zasebna država sa punim kapacitetom. Naravno, to je sada moguće braniti jer je Federacija i stvorena kao država i računalo se s tim da se Srbi samo priključe. Oni, međutim, inzistiraju samo na Federaciji „dva naroda“ i njenom punom kapacitetu, tako da za zajedničku državu sa Srbima ne ostaje ništa (pristali su samo na zajedničke spoljne poslove). Jasno je da će srpska tvorevina u BiH imati iste funkcije kao i Federacija, te će se tako u BiH stvarati dvije države, gotovo potpuno samostalne, sa svim državnim funkcijama. Veza će im biti labava ili nikakva, što bi moglo dati pretpostavke za njihovo odvajanje. To su posrednici shvatili, to je bilo vidljivo i na jučerašnjem sastanku dvije delegacije, to je jasno iz govora o BiH kao „uniji“ dva entiteta, dvije „države“ sa punim kapacitetom.

Začudo da ni Šušak, ni Prlić, nitko od njih, i ne pomišlja što će biti s Hrvatima na teritorijama srpske tvorevine. Nitko ne pomišlja da se izgrade čvrsti mehanizmi povratka prognanih u Banja Luku, Prijedor, Doboj, Derventu, itd. Njima je važnija samostalnost u obavljanju funkcija buduće vlasti nego sudbina tih ljudi. Zato ništa od tih funkcija ne žele prenijeti na zajedničku državu, koja bi jedino mogla nešto učiniti i za te jadne ljude. Oni su, uistinu, pravi zavjerenici protiv BiH i većine našeg naroda.

Sinoć je ponovno dolazio Milošević, ovaj put kod Silajdžića. Razgovoru, koji je trajao više od tri sata, pridružio se i Izetbegović. Poslije toga sam u hodniku sredo Silajdžića, u prolazu, bio je vidno raspoložen, što za njega do sada nije bio slučaj.

U Sarajevu je, kažu, pao snijeg. Počela je za nas četvrta ratna zima. Koliko to izaziva zebnju za sve što bi se moglo desiti ukoliko ne postignemo mir, toliko izaziva i potištenost. Sarajevo je imalo lijepe zime. Grad se nekako pod velikim snijegom skupi, uveče u sebe, kao čovjek kome je hladno, i počne disati jednom dušom, iz njega izlazi jedan topal dah.

8. studeni 1995.

Jutros rano, čim sam se probudio, pokušao sam utvrditi, više za sebe i za moj stav u ovim pregovorima, nove principe koji bi mogli unaprijediti ovaj mirovni proces. Od početka mi je jasno da se vrtimo u krug, zajedno s medijatorima, jer pokušavamo ustrojiti BiH na dva različita principa (jedan bi važio za Federaciju, drugi za „Republiku Srpsku“). Jedini način da se iz toga izade jeste uspostava jednog principa na kome će se izgraditi BiH, a u međuvremenu, „srpski entitet“ treba imati poseban status (veći stepen autonomije od kantona u Federaciji). – Danas ću pokušati Izetbegoviću i ostalima, prema potrebi, obrazložiti svoj prijedlog. Trebalo bi pregovore usmjeriti u tom pravcu a ne iscrpljivati se u raspravama oko nadležnosti entiteta i

njihovog objedinjavanja u nekoj potpuno novoj tvorevini. Ne očekujem veliko razumijevanje, posebno od medijatora, za koje bi ovo bilo vraćanje na početak (oni su u međuvremenu potrošili mnogo papira i energije). Ali, ukoliko bi se prihvatili ovi moji principi, vrlo brzo bismo došli do konačnog mirovnog rješenja.

Pregovori se, inače, i dalje vode više kuloarski nego otvoreno u delegacijama. Izgleda da je to taktika Amerikanaca, jer na taj način sužavaju delegacije na dva-tri čovjeka i faktički razgovaraju sa pet-šest ljudi umjesto sa dvadeset. To je njima sigurno lakše, ali zato tapkaju u mjestu. Još nisu značajno pomakli naprijed i već se govorka da razmišljaju o neuspjehu cijele konferencije, postizanje nekog ograničenog cilja, odgode i nastavka konferencije na nekom drugom mjestu. Oni pregovaraju sa ljudima za koje znaju da imaju veliku moć, kao da su moć i pamet proporcionalno raspoređeni. Tako je veliki dio ljudi, koji su ovdje došli, ostao izvan pregovaranja. Izetbegović i Silajdžić nastavljaju svakodnevno susrete s Miloševićem i tvrde da nema napretka, da su pozicije udaljene, koncepti različiti. Milošević nije za to da se sada sve precizira i izradi novi ustav BiH već da se postigne mir, osiguraju izbori a uređenje države ostavi za kasnije, novim ljudima i snagama nakon prvih izbora. On uvjerava kako sa bosanskim Srbima (koje ovdje predvodi Krajišnik) ne može razgovarati, jer se radi o „luđacima“ (to su njegove riječi).

Jučer ujutro, prvi put, pozvao me Zubak na razgovor. Pokušao me uvjeriti kako Srbi neće prihvatiti zajedničku državu i kako će ovo biti samo uvod u njihov definitivni odlazak i odvajanje od BiH. Inzistirao je da se ne raskopava Federacija, da ona sačuva funkcije države i da se veoma mali dio funkcija predvidi za zajedničku državu.

Složio sam se s njim kad je u pitanju Federacija, ali se nisam složio sa blagonaklonošću prema srpskim namjerama. Upravo, radi toga treba izgraditi mehanizme koji će to spriječiti.

Jučer su se u pregovore uključili i gradonačelnici Mostara - Košnik, Brajković, Oručević. Očekuje se da bi se konačnim rješenjem Mostara stvorila nova klima za Federaciju.

9. studeni 1995.

Jučerašnji dan je za mene bio najnaporniji od kada sam ovdje - počeli su direktni pregovori, slični onima koje smo imali u Genevi, iscrpljujući, teški, u momentima mučni. Jučer je, međutim, urađen jedan dio posla sa kojim bi morali biti zadovoljni i u slučaju kada se ništa više ne bi uradilo - postignut je Sporazum o oživotvorenju Federacije. Sve ove dane na tom sporazumu su radili Nijemci ispred Kontaktne skupine, na čelu sa Steinerom. Pravili su pet verzija sporazuma dok nismo sve usuglasili. Većina usuglašavanja je išlo u odvojenim razgovorima koje je radila Steinerova grupa, a sinoć smo svi sjeli zajedno i još jednom pregledali tekst. Nije bilo većih primjedbi. Sporazum se danas potpisuje u deset sati. Na tom potpisivanju treba biti i Tuđman.

Veliki doprinos ovom usuglašavanju dao je ministar Granić. U jednom trenutku sam se pobojavao da će se ostati ne samo bez konačnog mirovnog sporazuma, već raspasti i Federacija. Pozicije su bile tvrde i udaljene. Ovi „moji“ nisu uopće bili zainteresirani za

zajedničku državu sa Srbima i njene institucije. Silajdžić (uz veliku podršku eksperata) inzistirao je na centralizaciji tih institucija do te mjere da bi se funkcioniranje Federacije moglo dovesti u pitanje. Sreća da su Nijemci preuzeli na sebe koordinaciju oko ovog problema i da su izvršili veliki pritisak. Sreća da je Izetbegović bio odlučio naći kompromis oko ovog pitanja i želio je definitivno završen paket dogovora o provedbi Federacije. On je stalno na našim sastancima na tome inzistirao. Prekjučer sam savjetovao Zubaka da se ne obazire na oštre reakcije i izjave Silajdžića, posebno ne eksperata, jer to sve pravi lošu klimu, već da direktno s Izetbegovićem razgovara o svemu. U njemu će imati sigurno dobrog sugovornika. Kada smo sinoć dobili zadnju verziju Sporazuma, na koji su se odmah eksperti, kao ljekari oko bolesnika, narogušili i počeli tražiti greške, Izetbegović ih je upozorio da ga interesiraju samo principijelne primjedbe, jer mu je do ovog sporazuma stalo. Tih primjedbi nije bilo i usaglašavanje sa Zubakom i Prlićem, te delegacijom Republike Hrvatske, trajalo je veoma kratko. – Prvi put, od kada smo ovdje, primjetio sam vidno raspoloženje kod svih. Federacija je ne samo spašena, već će dobiti i značajne poticaje. Tek poslije ovoga mogla bi disati punim kapacitetom. Ostaje još da se dogovore kadrovska pitanja.

Amerikanci su, izgleda, čekali ovaj sporazum da bi tek tada krenuli u sučeljavanje naše delegacije i Miloševića. Dobro je da je uz ovaj novi sporazum o Federaciji postignut i dogovor oko Mostara (to je usuglašeno sa Košnikom i dvojicom drugih gradonačelnika).

Prvi ozbiljan razgovor s Miloševićem i njegovom ekipom bio je jučer poslijepodne. Razgovaralo se o mapama i o Sarajevu. Zapravo, samo su otkrivene pozicije i namjere, ništa se nije moglo dogovoriti. Krajišnik i njegova grupa ne samo da su nervirali medijatore sa svojim idejama o podjeli Sarajeva, već su svojom patetičnom pričom i lamentacijama nad poviješću nervirali i Miloševića. U jednom trenutku, dok je jedan od njih govorio, on je ustao i šetao po sali, a nakon toga, zamolio Holbrookea da ovakve „patetične srpske priče“ ne dozvoljava. Rastali smo se sa zaključcima da Krajišnik predloži njihovu kartu razgraničenja, a kad je Sarajevo u pitanju, Holbrook je jasno dao do znanja da Kontakt skupina želi nepodijeljeni grad sa statusom distrikta. Rekao je da će takav prijedlog oni dati za obje strane i da na njega damo primjedbe. Važno je da je na ovom sastanku, otvoreno i jasno, Milošević rekao kako se s Tuđmanom „davno dogovorio“ da Bosanska Posavina pripadne „RS“. Nitko na to nije reagirao. Kada sam Zubaku na uho šapnuo što on ono govori, odgovorio mi je da je to Miloševićev blef. To me nije umirilo. Ostao sam uznemiren.

Sinoć smo ponovno imali sastanak oko mapa. Ništa nije zaključeno, samo su razmatrane ideje za Sarajevo. Mi idemo na to da Srbi naprave prijedlog podjele grada koji ćemo odbiti i mi i medijatori. Tada će ostati jedino ideja distrikta. To nam odgovara. Jedini problem tog rješenja je sigurnost distrikta, njegova obrana. Tu smo primjedbu iznijeli medijatorima.

9. studeni 1995. (noć)

Današnji dan je također bio naporan. Jutro smo imali kratak protokolaran susret s hrvatskom delegacijom na kome je potpisan Sporazum o oživotvorenju Federacije. Tuđman je došao sinoć. Sporazum su potpisali, uz ostale, on i Izetbegović. Kratke uvodne napomene dali su Holbrooke i Steiner. Također, zamolili su da se o ovom Sporazumu šuti 24 sata, i da se objelodani tek sutra, kada dođe Christopher.

Odmah nakon ovog potpisivanja nastavljen je razgovor s Holbrookeom. Mi smo inače trebali imati zajednički sastanak sa Srbima, međutim, Holbrooke je promijenio taktiku pregovaranja. Isključio je zajedničke sastanke, jer, kako je rekao, ne želi slušati patetične priče o povijesti, kao jučer. Od sada će voditi pregovore odvojenih soba. Zato je imao s nama odvojene sastanke. To je s prekidima trajalo sve do maloprije.

Naša delegacija je danas postigla još jedan važan sporazum. Naime, dogovorili smo kako osigurati nacionalne interese u saveznom (državnom) parlamentu. Nakon kratkih nesuglasica Izetbegovića i Zubaka, te intervencije Holbrookea da stav o tom pitanju mora biti jedinstven prema Srbima, dogovoreno je da se nacionalni interesi osiguraju u parlamentu, u jednom njegovom domu. Druga pitanja su lako usuglašena.

Holbrookeovi pregovori sa Srbima nisu dali rezultat. Dobili smo njihovu mapu na kojoj traže više teritorije nego što su imali prije posljednjih vojnih poraza. O ustavnim aranžmanima još ništa nisu rekli, o Sarajevu također.

Mi smo ponovno inzistirali na planu Kontaktne skupine i tražili da Srbi svoj prijedlog nanesu na taj plan da bi se vidjela razlika. Mene je zanimalo što je Zubak dogovorio s Tuđmanom, kako ćemo vratiti Posavinu. Zubak mi je rekao da je to sve uredu, da će se Posavina tražiti nazad za račun novoosvojenih teritorija u Krajini. – Ako je tako, dobro je. Strepim od onoga što je Milošević ovdje javno ponovio nekoliko puta – da se s Tuđmanom dogovorio da će Posavina pripasti “Republici Srpskoj”. Nitko ga još nije demantirao niti javno protestirao na te njegove tvrdnje. Vjerujem da je i Zubak čvrst u stavu oko Posavine. Ukoliko na tom pitanju ostanem i potpuno sam, inzistirat ću na Posavini. Taj teritorij i te ljude nitko od nas ne smije prodavati.

11. studeni 1995.

Posljednja dva dana obilježio je dolazak Christophera i ceremonija potpisivanja sporazuma o oživotvorenju Federacije. Amerikanci su jučer, u 13,30 sati, u skladu sa svojim smislom za ceremoniju, priredili svečano potpisivanje tog sporazuma uz sudjelovanje Christophera, Holbrookea, Steinera i njihovih suradnika.

Ceremoniju je otvorio Christopher a zatavorio Holbrooke, osim potpisnika govorio je i njemački ambasador Wolfgang Ischinger. (Time je dato do znanja da su pokrovitelji Federacije SAD i Njemačka). Zubak je govorio bez pripremljenog teksta, ali sa dobrom koncentracijom i jasnom misli: u BiH je temeljno pitanje nacionalna jednakopravnost tri naroda. Posebno težak položaj imaju Hrvaati jer su najmalobrojniji, te, radi toga, treba otkloniti sve poteškoće koje ih tjeraju da se stalno bore za prava koja su drugima pretpostavka. Izetbegović je govoro kratko, ali je jasno dao do znanja da sve izgovorene riječi ništa ne vrijede ukoliko se, u skladu s njima, ne djeluje. On je ostavio drugima da procjenjuju veličinu ovog trenutka i svečanosti, jer će oni sigurno to činiti na osnovu učinjenog. Njegova uzdržanost je bila vidljiva, ali nije umanjivala značaj sporazuma i svečanost njegovog potpisivanja.

Tuđmanov govor je bio napisan, kao i Izetbegovićev, ali ni po čemu prepoznatljiv. On je bio opći i frazerski.

Dok su sjedili za svečanim stolom i dok su govorili, meni je kroz glavu prolazila cijela povijest hrvatsko-muslimanskog sukoba, te udio svakog od njih u tome. A stol je bio

impozantan: slijeva na desno - Oručević, Brajković i Košnik iz Mostara, zatim Tuđman, Christopher, Izetbegović, Zubak, Silajdžić i Prlić.

Pravo, sjetio sam se toga kako većina njih nisu imali nikakvog pozitivnog udjela u stvaranju federalnog koncepta BiH i samog Vašingtonskog sporazuma. Sjetio sam se onih dana kada smo u State Departmentu, faktički, Silajdžić i ja izdiktirali, posredstvom Radmana, Vašingtonski dokument. Jedini čovjek koji je podržavao tada federalno uređenje BiH bio je Granić, svi drugi koji su tada bili u delegaciji R Hrvatske bili su protiv, na čelu sa Šuškom, koji ih je držao na telefonskoj vezi iz Zagreba. (Sada je Granić sjedio u publici pored Šuška).

Za stolom su sjedili ljudi koji su zaokupili svjetsku pažnju, kojima su Amerikanci i Nijemci, u skladu s diplomatskim manirima, dijelili komplimente i isticali zasluge. Ja sam stalno pokušavao u glavi spojiti ove osobe sa ceremonijalnim trenutkom, dozvati u svijest osnovne činjenice o ovim ljudima. Sjetio sam se njihovog životnog puta, posebno njihovih uloga u ovom ratu. Te su mi misli prolazile kroz glavu, pomiješane sa zebnjom da naše sudbine zavise od njih, da mir u našem regionu zavisi od njih, da je cijeli svijet zaokupljen njima i u njih polaže nadu.

12. studeni 1995.

Današnji dan, nedjelja, potrošen je u sumiranju rezultata dosadašnjih razgovora. Danas smo već imali sva predložena dokumenta budućeg sporazuma, vjerojatno pretposljednju verziju, i trebali smo dati konačne primjedbe. Tek kada smo otpočeli razgovor o materijalima koji su bili pred nama, vidjelo se koliko još neriješenih problema ima. Prvo, iznenadio je Šaćirbegović sa svojim komentarom cijelog projekta. Govorio je o tome kako zemlje EU, sa svoje strane, ništa ne obećavaju u implementaciji budućeg sporazuma, posebno kad je u pitanju provedba i organizacija budućih izbora, zatim, kako SAD također ne mogu garantirati dovođenje svojih snaga u BiH, skidanje embarga i tome slično. Da stvar bude gora, postavio je pitanje - šta mi dobivamo ako potpišemo sporazum po kome legaliziramo i legitimiramo "Republiku Srpsku", njenu vojsku, policiju i ostalu strukturu. Govorio je o svemu kao da je odnekud banuo. A upravo je on stvarao pretpostavke za ove pregovore u Genevi i New Yorku. Lazović mu je to čak rekao.

Imao sam dojam da je Šaćirbegović sve htio vratiti na početak, da se nečega prepao. Inače, čini mi se da kod nekih ljudi, među nama, postoji veliki strah od potpisivanja mirovnog sporazuma, od stavljanja tačke na rat. Bojim se da je kod Muslimana u ovom ratu i njihovom velikom žrtvom, izvršena takva identifikacija sa BiH da će se teško pomiriti s činjenicom da ovu državu moraju dijeliti s drugima. Starh da će im biti oteto tlo ispod nogu je veći od spremnosti da se stvara povjerenje prema drugima. - Ipak, nisu svi zavjerenici ni protiv njih, ni protiv BiH. Bojim se da je za njih neprijatelj svatko tko na BiH ne gleda istim očima kao i oni.

Pored svega, danas smo definitivno otklonili neke nesporazume i naša delegacija može nastupiti jedinstveno i prema medijatorima i prema Srbima. Zubak je dao neke ključne primjedbe na distribuciju funkcija između Skupštine, Vlade i Predsjedništva BiH. Dogovoreno je da Skupština bude dvodomna i da jedan dom ima u rukama mehanizme zaštite nacionalnih interesa, da se funkcije Predsjedništva smanje a veća vlast ostavi

Skupštini i Vladi. Dugo se raspravljalo o državljanstvu, u čijoj nadležnosti treba biti i kako spriječiti zloupotrebu državljanstva u budućim izborima. I o ovom problemu postignut je kompromis i otklonjena mogućnost da se manipulira sa državljanstvom onih koji su ga stekli u ratu, na razne načine.

Ovaj sastanak je pokazao da se oko svega može postići dogovor, samo se treba sastajati i otvoreno razgovarati.

Danas smo imali važan sastanak sa Schwarz Schillingom. Na sastanku smo bili Izetbegović, Lazović i ja. Schilling je dao svoju procjenu cijele situacije i program kojim bi se stvari mogle odvijati. Inzistirao je da shvatimo da se prevelikom željom za stvaranjem suverenih institucija i prenošenjem vlasti na njih ne onesposobi Federacija. Smatrao je da će se dugo vremena faktičko stanje razlikovati od normativnog, te da će Srbi blokirati zajedničke institucije. Ukoliko se Federaciji već sada ne ostavi veliki prostor, ona bi se mogla potpuno paralizirati. Njegov je stav bio da Federacija mora imati mogućnost funkcioniranja u punom kapacitetu i da vremenom preuzme na sebe sve funkcije projektirane države i reintegrira "RS". - To su, gotovo doslovce, stavovi koje je Izetbegović javno iznosio nekoliko puta a koje sam i ja ovdje zastupao.

Schilling je poseban problem vidio u stavu Silajdžića, koji se zalaže za jake centralne funkcije Vlade i pokušao je uvjeriti Izetbegovića da Muslimani moraju podijeliti vlast sa Hrvatima u Federaciji, da ne mogu zadržati većinu funkcija. Što se tiče centralne Vlade, iznio je stav da te funkcije treba popuniti sa lojalnim Srbima sve dok EU ne potvrdi da "RS" poštuje njene standarde u području ljudskih i nacionalnih prava, te ne stvori kompatibilan ekonomski sistem. - Schilling u tom pogledu nije bio optimist. On je težište imao na Federaciji, a od saveznih funkcija preporučivao je samo vanjske poslove, kao glavnu instituciju međunarodnog kontinuiteta države. Čak je izričito bio protiv centralne banke i centralizacije monetarnog sistema, jer je u tome vidio opasnost blokade Federacije i usporavanja obnove BiH.

Izetbegović je predložio da Schilling razgovara sa cijelim našim pregovaračkim timom i iznese svoje ocjene. On je, u međuvremenu, zakazao večeru sa Silajdžićem i, naravno, prihvatio Izetbegovićev poziv za sutra.

Večeras je bila još jedna večera, sa mnogo političkih značenja i naznaka: domaćin je bio Tuđman, a gosti su mu bili članovi naše delegacije - Izetbegović, Šaćirbegović, Zubak i Prlić. Ova je večera bila zakazana prije Schillingove.

14. studeni 1995.

Amerikanci nastoje da ubrzaju pregovore. Pojačali su pritisak dokumentima koje šalju u valovima i traže odgovore na neriješena i sporna pitanja u vrlo kratkim vremenskim rokovima (naši eksperti rade dan i noć), zatim, ubrzali su i povećali broj sastanaka. Sastanke kombiniraju sa Kontaktnom skupinom tako da smo gotovo neprestano u zasjedanju. Svoje nestrpljenje Amerikanci pokazuju i po tome što su gotovo potpuno prešli na odvojene razgovore (posebno s Izetbegovićem, Silajdžićem, Zubkom, Šaćirbegovićem). Kao da očekuju veće ustupke u pojedinačnim razgovorima nego kad je cijeli pregovarački tim na okupu.

Jučer i noćas se već vodi otvorena bitka oko teritorija. Ustavni aranžmani su se, uz

kompromise, nekako približili posljednjoj verziji koja bi mogla proći kod svih. Teritorije, međutim, ostaju veliki problem. Čak bi i Sarajevo moglo biti riješeno, jer Amerikanci, uz podršku Kontaktne skupine, uporno guraju distrikt, i već je taj dokument u završnoj fazi. Mi nemamo informacija koliko je Milošević spreman to prihvatiti, bolje reći paljanski Srbi. (Postoje indikacije da je Milošević to prelomio).

Oko teritorija stvar se komplicira. Prvo, postoji nekoliko spornih stvari. Srbi ne daju svu teritoriju po planu Kontaktne skupine za Goražde, što uključuje i vezu sa Višegradom, zatim neće da razgovaraju o predaji Doboja i Brčkog. Uz sve to, traže proširenje koridora kod Brčkog i cijelu Posavinu.

Najveći problem je u tome što se i Tuđman priklonio toj opciji i pokušava ubijediti Izetbegovića i Zubka da to prihvate.

Zubak je pod velikim pritiskom i jutros me obavijestio da je i noćas imao susret sa Tuđmanom na tu temu. On me molio da ja ostanem čvrst u stavu oko Posavine i da razgovaram sa Izetbegovićem da ne popusti. (Postoji mogućnost da Izetbegović prihvati Tuđmanovu i Miloševićevu ideju, a da, zauzvrat, dobije nazad Srebrenicu i Žepu).

Bio sam kod Izetbegovića pred njegov jutrošnji sastanak sa Tuđmanom i upozorio ga da ne popušta oko Posavine. Rekao sam da će hrvatski dio naše delegacije napraviti skandal ukoliko se preda Posavina.

Kada sam jučer razgovarao sa Izetbegovićem, na tu temu, nastojao sam ga uvjeriti da je Posavina od najvišeg strateškog interesa za opstanak cjelovite BiH i njenu reintegraciju. Postavio sam pitanje zašto Srbi inzistiraju na Posavini, a ne na svojim prostorima u Krajini (zašto daju Glamoč, Drvar, Grahovo itd.)? Zato što s Posavinom dobivaju homogenu teritoriju, kompaktnu i gotovo upotpunosti oslonjenu sa širokim koridorom, na Srbiju. To je uvjet da se podhranjuje kod bosanskih Srba ideja velike Srbije. Velika Srbija se ne može praviti ni u Banjoj Luci, a pogotovo ne u Grahovu, bez širokog prostora Posavine. Posavina je, s toga, strateško pitanje budućnosti BiH. Zato moramo ići na sužavanje koridora, a ne na njegovo proširenje. Bez oslonjenosti na Savu, Federacija, a time i BiH kao država, bit će blokirana i ucjenjivana. – Imao sam dojam da je Izetbegović akceptirao moje argumente. U razgovoru s Tuđmanom koji je obavljen jutros (Izetbegović, Zubak, Silajdžić i Šaćirbegović), potvrdilo se da on ima dogovor sa Miloševićem o predaji Posavine Srbima. Ponovno je inzistirao na tome.

Saznao sam detalje sa sinoćne večere Tuđmana sa Zubkom, Prlićem i Tadićem. Vršio je snažan pritisak da se svi odreknu Posavine, galamio i lupao šakom o sto. Zubak je ostao čvrst u stavu da neće popustiti i rekao mu da neće potpisati sporazum te vrste. Tuđman mu je rekao da će sporazum biti potpisan sa njim ili bez njega.

Bojim se da će Zubak ostati samo na toj ideji, da će se njegov otpor takvoj trgovini sa Posavinom svesti na uskraćivanje potpisa na sporazum, a to ne bi ništa promijenilo. Svakako su inzistirali, pa i u našoj delegaciji, da Zubak ništa ne potpisuje već samo Milošević, Tuđman i Izetbegović. (Sreća da sam se na vrijeme tome suprotstavio.) Zubak bi se morao aktivno suprotstaviti, a ne pasivno. – Moram nešto učiniti na tome.

Sastanak sa Christopherom je završen također porazno. Pred sami sastanak otišao

sam kod Izetbegovića i zamolio da Christophera upozori da smo ovdje došli uz obećanje da će plan Kontaktne skupine biti osnova teritorijalnog razgraničenja, da je to Milošević prihvatio i da su mu, radi toga, ublažene sankcije. Sada se na nas vrši pritisak i od američke strane da odustanemo od tog plana na svoju štetu. Izetbegović mi je na to pokazao pismo koje je već pripremio za Christophera i za članove Kontaktne skupine, a u kome su bili svi ti elementi.

Međutim, u razgovoru sa Christopherom to nije pomoglo. On je rekao da Posavina više nije predmet pregovora i da je to gotovo. (Izetbegović je dojmio da to ima veze sa sporazumom koji je potpisan o istočnoj Slavoniji, a koji su Amerikanci, također, posredovali). Kažu da je Zubak bio blijed kao krpa. (Osim njega, tom su razgovoru prisustvovali Silajdžić i Šaćirbegović). Šaćirbegović mi je za ručkom potvrdio da je s Posavinom gotovo, da su Amerikanci prihvatili sporazum o tome Tuđmana i Miloševića i, ukoliko se uopće potpiše sporazum, u njemu Posavina sigurno neće biti u Federaciji.

Poslijepodne smo razgovarali s predstavnicima Kontaktne skupine koju je predvodio K.Bildt. Htjeli su razgovarati o ustavnim aranžmanima i mjerama za provedbu sporazuma. Mi smo, međutim, nametnuli problem mapa. Izetbegović im je predao pismo koje je jutros dao Christopheru. Ja sam tražio da oni svoje vlade upoznaju sa tim da se na nas vrši pritisak da odustanemo od karte Kontaktne skupine. Predstavnik Francuske nas je upozorio da su Amerikanci njima cijelu stvar predstavili kao završenu, da su oni preuzeli taj dio posla na sebe i da smo se mi s tim, navodno, složili. Očito da su Amerikanci odlučili Kontaktnu skupinu držati što dalje od mapa. Mi smo ih upozorili da na tom pitanju mogu propasti pregovori i da mi ne možemo potpisati sporazum koji bitno odstupa od plana Kontaktne skupine. Rekli smo im da Zubak neće staviti svoj potpis na takav sporazum. Razgovora više nije bilo o predviđenim temama, oni su pokupili svoje papire i, uz obećanje da će svoje vlade izvijestiti o ovome, otišli.

Noćas je ponovo Christopher dolazio kod Izetbegovića. Što je htio, još ne znam. Ova noć će za mene biti teška, najteža do sada. U ovakvim trenucima uvijek mislim da moju Mariju. Da je pored mene, čini mi se da bi mi bilo lakše.

15. studeni 1995.

Christopher je do iza pola noći, nekoliko puta, obilazio Izetbegovića. Kada sam jutros otišao da provjerim da li je bilo nekog napretka, zatekao sam tamo Silajdžića i Šaćirbegovića. Izetbegović mi je rekao da je sve zapelo na Posavini i da se moramo odlučiti. Moramo donijeti odluku: da li prepuštamo Posavinu Srbima, ili se vraćamo u Bosnu i nastavljamo rat. Bez pomoći IFOR snaga, bez pomoći Amerike i, naravno, Tuđmana. To je dilema pred koju smo stavljeni. Amerikanci nas podržavaju u drugim stvarima, ali ne na pitanju Posavine. Tu su uz dogovor Tuđmana i Miloševića o zamjeni teritorija. Nakon ovog razgovora, otišao sam kod Zubaka i Prlića i rekao im pred kakvom se odlukom nalazimo. Izetbegović je, doduše, rekao da delegacija BiH treba biti jedinstvena oko ovog pitanja i da će oni (mislio je na sebe, Silajdžića i Šaćirbegovića) ostati uz našu odluku, uključujući i Lazovića. Dakle, odgovornost se stavlja na nas trojicu. Zubak mi je pokazao pismo koje je uputio Holbrookeu, koje je po sadržaju slično Izetbegovićevom pismu Christopheru, s tim što je izričit u tome da neće potpisati niti jedan dokument ukoliko ostane takvo rješenje za Posavinu. Također, pokazao mi je i pismo koje je dobio iz Mostara, gdje mu je data puna podrška oko ovog

problema.

Poslijepodne smo ponovo imali sastanak s Bildtom i članovima Kontaktne skupine. Izetbegović im je izložio da nema napretka u odnosu na jučerašnje stanje. Prvi put, od kada smo ovdje, on je govorio i o neuspjesima ovih pregovora. Rekao im je da ne bi trebalo sve što je dogovoreno baciti niz vodu i proglasiti ovaj mirovni napor potpuno neuspjelim. Ovdje su, ipak, oko nekih ranije neriješenih pitanja postignuti kompromisi i pozitivni rezultati koje bi trebalo sačuvati. U tom slučaju, ovaj proces bi trebalo, uz stalni prekid sukoba, nastaviti nakon izvjesnog vremena. Susret sa Holbrookeom je odgađan nekoliko puta, jer je on bio u stalnom razgovoru sa Miloševićem. To je trajalo oko pet sati. Još ne znamo da li je nešto s njim dogovorio i da li je prihvatio naš stav oko mape.

Danas je trebalo potpisati, uz ceremoniju, i Sporazum o suradnji Republike Hrvatske i Republike BiH i Federacije. Ceremonije nije bilo, Sporazum je samo parafiran. Holbrooke je protiv toga da se ovdje taj sporazum potpisuje, jer može negativno uticati na tok pregovora i iritirati Srbe (?). Nijemci su imali svoj razlog: nisu htjeli doći na potpisivanje, niti učestvovati u tome, radi toga što je Tuđman "unaprijedio" Tihomira Blaškića, zapovjednika HVO-a, nakon što je u Hagu protiv njega podignuta optužnica za ratne zločine.

Poslijepodne i predvečer došlo je do zatišja kao da su sve aktivnosti umirene. Nestalo je gužve u našem hodniku koji je inače pun tjelohranitelja naših posjetilaca. U naše radne prostore ušao je neki mir, ljudi su sjedili i pili kavu bez uobičajene žurbe i gužve. Primijetio sam jedino eksperte za mape kako rade, sa hrpom karata ispred sebe, kako na stolu, tako svuda po podu i na zidu. (Radili su detalje za Sarajevo, Goražde, Foču, Doboj, Bosanski Novi i još neke lokalitete). Rekli su mi da su vidjeli mapu koju su donosili Amerikanci, i da u njoj nema Posavine u Federaciji. Koridor se ostavlja na sadašnjim linijama razgraničenja, sa uskim pojasom Orašja sa sjevera. Taj prostor je potpuno usamljen i oslonjen na Hrvatsku. Iza Brčkog rijeka Sava pravi veliki meandr i teritorija Hrvatske se na tom mjestu uvlači u Bosnu. Taj prostor je velik upravo onoliko koliko je područje Orašja uvučeno u Hrvatsku, također uz rijeku. (Čudna podudarnost u položaju i veličini područja. Kada se povuče prava u pravcu linije razgraničenja na Orašju kroz taj dio Hrvatske, od južnog dijela fronta do te zamišljene prave kroz Hrvatsku, širina je tačno 20 km. (Toliku širinu koridora traže Srbi).

Tuđman se večeras sa većinom svoga tima vratio u Hrvatsku. Još nemamo informacije što je Holbrooke dogovorio sa Miloševićem.

Čuo sam, ali nisam provjerio, da je Zubak napisao ostavku na svoj položaj u Federaciji. - To bi u ovoj situaciji bio loš razvoj događaja.

U toku dana poslao sam I.Lovrenoviću u Zagreb, zaštićenom vezom, informaciju o pritisku koji se na nas vrši. Zamolio sam ga da se to objavi na sve strane, da se nitko pri tome ne šteti, posebno da se objavi dogovor Tuđmana i Miloševića oko Posavine. Tražio sam da održe i sjednicu HNV-ea i da oštro reagiraju na sve.

17. studeni 1995.

Pritisци se nastavljaju. Jučer je ovdje dolazio Lake, čovjek odgovoran za nacionalnu sigurnost SAD, danas su bili William Pery i Christopher, koji se vratio iz posjete Japanu. Oni i dalje vode odvojene razgovore ne samo sa svakom delegacijom pojedinačno, već i unutar naše delegacije. Uglavnom su se koncentrirali na Izetbegovića i Silajdžića, ali i s njima razgovaraju odvojeno. Kad s njima razgovaram, tvrde mi da nema napretka, da ni Milošević, ni Amerikanci ne popuštaju. Međutim, i dalje se uporno radi i na Ustavu, i na mapama. Problemi se sužavaju, eksperti tvrde da nije ostalo mnogo spornih pitanja. Problem mape se sveo na problem povezivanja sa Goraždom. Posavina se više ne spominje. Milošević je pristao da Sarajevo ostane jedinstven i otvoren grad u sklopu Federacije, ali zato je dobio Doboj, Mrkonjić, Posavinu (Žepu i Srebrenicu niko više ne spominje). Kontakt grupa radi na problemima budućih izbora i traži načine implementacije onoga što se dogovori. Tuđman u Zagrebu objavljuje još jednu "pobjedu hrvatske politike i njenog državnog vrha".

Zubak mi je pokazao tekst svoje izjave u kojoj kaže da ne želi provoditi hrvatsku državnu politiku jer je ona protiv interesa Hrvata u BiH. - Čudno, za to je dobio podršku iz Mostara. Izetbegović je zabrinut za mogući razvoj događaja ako Zubak istraje i dadne ostavku.

Večeras smo, poslije sastanka sa Kontaktnom skupinom, ostali razgovarati. Izetbegović nas je pitao šta mislimo o razvoju pregovora i šta ćemo odlučiti ako nam ponude da potpišemo sporazum po principu uzmi ili ostavi. Zubak, Prlić i ja se nismo izjašnjavali, osatli su raspoloženi za potpisivanje. Izetbegović je rekao, prvi put, da ipak treba ići na referendum i ponuditi narodu da odluči. - Možda je to jedina šansa da se dobije na vremenu. U Zagrebu je sve već na nogama. Inzistirao sam, u kontaktu sa članovima HNV-ea i oporbom, da vrše pritisak na Tuđmana, da dignu na noge Posavljake. Poslije ovog razgovora naše delegacije ostao sam nasamo sa Izetbegovićem. Upozorio sam ga da naš stav radi Posavine ostaje isti i da ne traži od nas da se izjašnjavamo. On može učiniti što hoće, ali od nas ne može tražiti da na ovo pristanemo. - On je zaista pod velikim pritiskom. Imam dojam da je Silajdžić popustio i da je spreman prihvatiti ovakav aranžman. On se mnogo uzda u buduće izbore koji bi trebali dovesti na političku scenu nove ljude koji će u budućnosti stvari postaviti drugačije. Izetbegović se još koleba, on procjenjuje slabosti i prednosti cijelog aranžmana. Mislim da se još nije odlučio što uraditi. Dao sam mu mišljenje HNV-ea, koje sam dobio iz Zagreba.

Večeras me zvao profesor Banac. Molio je da istrajemo, da ne popuštamo i da ništa ne potpisujemo.

18. studeni 1995.

Sve je užurbano. Amerikanci bi htjeli do ponoći riješiti sva sporna pitanja i faktički doći do sporazuma. Čak je najavljeno da će sutra ovdje doći Clinton. To je dodatni pritisak. Christopher je još ovdje. Hoda od zgrade u kojoj je Milošević, do naše, cijeli dan. I pored toga, sporna pitanja nisu riješena. Na mapi je ostao problem Goražda i veze sa njim. Izetbegović je bio jasan: na Goraždu nema kompromisa, Federacija mora biti na Drini i Goražde mora imati sigurnu vezu sa ostalim dijelom Federacije. Tu odlučnost je ponovio i članovima Kontaktno skupine. Zubak im je, sa svoje strane, iznio

svu apsurdnost ove mape: ako se uzmu podaci iz 1991. godine, u predloženim granicama srpskog entiteta Srbi neće biti u apsolutnoj većini, a u Federaciji će ih biti koliko i Hrvata, iako u njoj neće biti konstitutivni. Međutim, to nije izazvalo neko uzbuđenje kod njih, Bildt je govorio o tome kako nam je mir najvažniji.

To nisu jedini problemi. Ni ustavna pitanja nisu riješena na zadovoljavajući način. Izgleda da se ispunjava ono što mi je Izetbegović rekao neki dan: da ne napuštam pregovore radi Posavine, jer neće sporazum pasti samo radi nje. Sada vidim, dva sata prije nego što se očekuje okončanje pregovora, da su mnoga pitanja ostala neriješena i da do sporazuma ne može lako doći.

Iz Zagreba dobivam informacije da se atmosfera zagrijava. Razlog su Posavina i Prevlaka. Tuđman je pokušao pravdati svoje odluke, ali očito bez uspjeha.

Sa Zubakom sam večeras razgovarao o svemu. Potpuno se slažemo u procjeni da su Tuđmanove odluke pogrešne. Posavina je bila jedino područje koje je moglo spriječiti proširivanje Srbije u Bosni. Dalje, Srbi potpuno kontroliraju Drinu i Savu, te jedan dio Une (gdje je pruga). Hrvatska i dalje ima dugu granicu sa Srbima. Također, sa gubitkom Posavine iz Federacije, Hrvati postaju potpuno oslabljeni kao narod u BiH. Federacija će se za Hrvate svesti na zapadnu Hercegovinu, a oni upravo ne žele Federaciju. Obojica smo se čudili kako to Tuđman ne vidi. Koji je njegov interes da razmijeni Posavinu za pasivne srpske krajeve zapadne Bosne?

Epilog

- Posljednja četiri dana su tekla kao na filmskoj traci. Nakon onog zatišja od prije dva dana, došlo je do erupcije. Sastanci su trajali neprestano, i to na dva kolosjeka, s Amerikancima i sa Kontaktnom skupinom. Naš ekspertni tim je bio zatrpan zadacima na izradi aneksa okvirnog sporazuma, (ima ih 11), te izradom mape koja se mijenjala svaki sat. Naša delegacija je morala pratiti sve te promjene i o svim spornim pitanjima donositi odluke. Na spavanje se išlo oko četiri sata ujutro.

Ustavna pitanja su lakše usuglašavana nego teritorijalna. Od onog trenutka, kada smo unutar naše delegacije formirali jedinstven stav o nadležnostima centralne Vlade, sve je išlo lakše. Imali smo razumijevanje kod medijatora i oni su vršili pritisak na Miloševića. Ovo usuglašavanje unutar naše delegacije išlo je teško, često izazivalo napete i eksplozivne situacije. Imao sam dojam da se u svakom trenutku sve može raspasti. Problem je bio oko centralne banke i centralizacije monetarnog sistema, te državljanstva, carine i financiranja centralne vlasti. Postojale su dvije koncepcije: jedna, da sve treba centralizirati i sa centralne vlasti spuštati na entitete, i sa njih prenijeti dio nadležnosti na centralnu vlast. Naročito dugo se diskutiralo oko centralne banke, jer je postojala bojazan da se centralna Vlada ne blokira, a onda onemogućiti funkcioniranje Federacije. Nakon dugih, ponekad i žučnih isprava, složili smo se da centralna Vlada zadrži u svojoj nadležnosti spoljnu politiku, spoljnu trgovinu, carine, monetarnu politiku, skupljanje prihoda za centralne organe, državljanstvo, međunarodno i međuentitetsko provođenje krivičnog prava, komunikaciju i veze, transport i kontrolu zračnog prometa. Također, dugo smo usuglašavali stavove oko strukture Parlamenta, sastava Predsjedništva i načina izbora. Problem je bio gdje ugraditi mehanizme zaštite nacionalnih interesa i kako spriječiti da ti mehanizmi ne

blokiraju institucije. I tu su postojale dvije koncepcije. Jedna, koja je išla ka stvaranju parlamentarnog sistema, druga ka predsjedničkom sistemu. To znači da su jedni inzistirali da se vlast koncentrira u Parlamentu i Vladi i da se ti mehanizmi ugrade u Skupštinu, drugi su htjeli da to bude u Predsjedništvu. Prevladala je prva koncepcija te dogovoren dvodomni Parlament u koji su ugrađeni i mehanizmi zaštite nacionalnih interesa.

Što se tiče Predsjedništva, duge rasprave su vođene oko sastava – da li tri, ili više članova. Demokratskija forma bi bila višečlano Predsjedništvo, ali je pobijedila koncepcija suženog Predsjedništva – tri člana, Musliman, Hrvat, Srbin.

Veliki problem su nam bili izbori. Unutar naše delegacije lako smo došli do stava o tome. Problem je bio sa srpskom stranom. Oni nisu pristajali na direktne izbore ni za Predsjedništvo, ni za Skupštinu. Htjeli su da se i zastupnici i članovi Predsjedništva delegiraju iz entiteta. Bili smo čvrsti u svom stavu, nismo popustili na pritiske i uz pomoć medijatora dobili smo direktne izbore. Nažalost, nismo uspjeli sa idejom izbora na cijelom prostoru BiH, već dva entiteta predstavljaju dvije izborne jedinice. To umanjuje demokratičnost izbora.

Predsjedništva delegiraju iz entiteta. Bili smo čvrsti u svom stavu, nismo popustili na pritiske i uz pomoć medijatora dobili smo direktne izbore. Nažalost, nismo uspjeli sa idejom izbora na cijelom prostoru BiH, već dva entiteta predstavljaju dvije izborne jedinice. To umanjuje demokratičnost izbora.

Veliki problem smo imali oko glasanja prognanika. Naša delegacija je inzistirala da prognanici glasuju u izornoj jedinici iz koje su prognani bez obzira gdje su sada nastanjeni. To bi, na neki način, značilo da se ne mirimo sa etničkim čišćenjem i da prognani biraju i mogu biti birani u vlast onog područja s koga su prognani. To im također pruža nadu da se mogu vratiti kući. Srpska strana nikako nije prihvatila ovaj princip i inzistirali su da prognanici glasuju u izornoj jedinici u kojoj su privremeno nastanjeni. Do zadnjeg dana ovo pitanje nije riješeno. Medijatori su navlačili na kompromis da se prognanici sami izjasne gdje žele glasovati. Na tom kompromisu je i nađeno rješenje.

Glavni problem u ovim posljednjim danima i satima, predstavljala je mapa. Trebalo je riješiti nekoliko veoma spornih točaka: Sarajevo, Goražde, koridor i Brčko, zatim Posavinu.

Što se tiče Sarajeva, interesantno je da je Milošević, nakon dogovorenog i gotovog projekta distrikta, odustao od svega i grad prepustio Federaciji. Dugo smo o tome raspravljali i pokušavali naći krajnju namjeru tog čina. Na kraju, jedini pravi razlog toga mogla bi biti ideja konačne podjele. Ukoliko Srbi ne žele participirati u gradskoj vlasti paritetno sa ostalima, i ne žele da grad bude zasebna cjelina, to jest treći entitet u državi, pod kontrolom zajedničke, centralne vlasti, onda se to može tumačiti samo njihovom riješenošću na konačnu podjelu. Oni su uzeli za sebe Lukavicu i Pale, procijenili su da to mogu odvojiti i time se zadovoljili. Nema drugog racionalnog opravdanja. – Doduše, oni su bili izloženi velikom pritisku medijatora da grad ne može biti podijeljen, da mora biti jedinstven i otvoren. U Daytonu se pričalo, i to u onom satu potpisivanja sporazuma, da su paljanski Srbi vidjeli rješenje za Sarajevo sat pred

potpis, te da se u tom trenutku Koljević onesvijestio. Potpisivanje je, inače, kasnilo puni sat.

Goražde je bilo mnogo teže riješiti nego Sarajevo. Prvo, Milošević nije dao cijelu teritoriju koja je pripadala Goraždu po planu Kontaktne skupine. Složio se sa sadašnjom linijom vojnog razgraničenja i sa koridorom do grada. Mi smo tražili sve po planu Kontaktne skupine, sa varijantom da umjesto Višegrada dobijemo Foču i put preko Kalinovika. (Postojalo je i jedno "sjeverno rješenje" preko Rogatice, koje su predlagali Amerikanci, ali je to Milošević odbio). Dugo se razgovaralo oko rješenja Goražda. Težinu ovih pregovora, kao i oko Sarajeva, podnio je Silajdžić. On se ubjeđivao satima sa Miloševićem. Ima tu zanimljivih priča, čak i anegdota. Mi smo imali minimalnu varijantu za Goražde koja je uključivala rijeku Drinu od Goražda do Ustikoline. Silajdžić je inzistirao na Ustikolini, a cilj je bio tok Drine u dužini od 20 km. Na kraju ga je Milošević pitao:

- Harise, bre, šta si zapeo toliko za tu Ustikolinu, pa to je selendra u kojoj ništa nema.
- Ima najstarija džamija u BiH, odgovorio je Silajdžić.
- Ma nema, bre, džamije, jer su je oni naši razbojnici srušili.
- Ima tlo na kojem je džamija bila. To je za nas, Muslimane, sveto tlo na kome ćemo ponovno podići džamiju.
- Harise, bre, mislio sam da si ti civiliziran čovek. Govoriš mi o svetom tlu. Isti si Karadžić, i on mi stalno govori o svetom srpskom tlu, odgovorio je Milošević.

Ipak, za Goražde smo izborili teritorijalnu, a ne koridorsku vezu. Amerikanci su se obavezali napraviti put do Goražda kroz tu teritoriju.

Najveći problem u pregovorima predstavljala je Posavina, koridor i Brčko. Posavinu nam je iz ruku izbio dogovor Tuđmana i Miloševića, iako smo je imali u Federaciji po planu Kontaktne skupine. Amerikanci su nas stalno pritiskali tom Tuđmanovom i Miloševićevom pogodbom. Da ne bismo bili krivci za prekid konferencije i nastavak rata, odredili smo drugu taktiku: tražili smo promjenu kvantitativnog odnosa 51:49, za račun izgubljenog kvaliteta u Posavini, te Brčko i postojeće vojne linije na koridoru. Napravili smo novu kartu na kojoj je bila sva novoosvojena teritorija, od Sanskog Mosta, preko Ključa, Mrkonjića do Jajca, odnosno Bočca. Također, unutar granice Federacije bio je cijeli Ozren i željeznički čvor u Doboju. Kvantitativni odnos bio je negdje 55:45 procenata u korist Federacije. Računali smo da Milošević sigurno to ne može prihvatiti. Mi smo vršili pritisak na medijatore da prihvate naše rješenje i predloženu kompenzaciju za izgubljene „federalne teritorije“.

Naša procjena je bila dobra. Milošević je to odbio, medijatori su bili na našoj strani i konferencija je prvi put ozbiljno dovedena u pitanje. Došlo je do velikog komešanja, ubrzanih i iscrpljujućih sastanaka. Christopher i Holbrooke, te njihovi vojni eksperti koji su radili na mapi stalno su jurili od nas ka Miloševiću i obratno. Sa naše strane je napravljen samo mali ustupak. Pošto smo dali do znanja da nigdje ni pedlja nećemo dati teritorije koja je pod našom vojnom kontrolom, jedino pomjeranje je moguće na Ozrenu, na onom dijelu koji vojno ne držimo. Kako je to veoma mali dio, oko 0,4 posto, to neće bitno promijeniti stanje. Milošević je inzistirao na omjeru 51% prema 49% i tako su pregovori došli u ćorsokak. Tada se ponovno pojavljuje Tuđman, nudi teritorije zapadne Bosne koje drže hrvatske snage, područje Šipova i Mrkonjića, te tako

približava procenat. Poslije toga, odluka o konferenciji i njenoj sudbini se ponovno vraća nama, jer se na nas vrši pritisak da pronađemo još jedan procenat teritorije i dođemo do 51:49%.

To su i najteži trenuci za nas u cijelim pregovorima. Sav američki i europski pritisak se sručio na nas. U tu kampanju se uključuje i predsjednik Clinton. Ispada da naša delegacija drži ključeve uspjeha cijele konferencije i sva odgovornost za njen rezultat pada na nas. Vjerujem da je to najteža noć bila za ministra Šaćirbegovića, jer su preko njega vršili pritisak na nas. Ponovno smo morali popuštati. Tako smo izgubili iz Federacije željeznički čvor u Doboju i dio Ozrena, te neke dijelove Bjelašnice i Treskavice.

Kako smo bili nezadovoljni, ponovno smo odredili kritičku točku na kojoj odgovornost za neuspjeh prebacujemo na Miloševića - to je koridor kroz Posavinu i Brčko.

Milošević je tražio proširenje koridora na 20 km, što znači da bi se Armija BiH i HVO morali povući južno od sadašnjih crta obrane oko 15 km. Također, tražio je da cijelo Brčko uđe u "RS". Naš stav je bio da ostanu sadašnje crte obrane i da preko Brčkog Federacija ima izlaz na Savu, konkretno preko postojeće riječne luke.

Na ovom pitanju, pregovori su potpuno paralizirani. Amerikanci su vršili pritisak, jer su bili planirali najkasnije u nedjelju sve završiti. Međutim, osvanuo je ponedjeljak, 20. studenog, pregovori tapkaju na mjestu. Christopher svoj boravak u Daytonu produžuje za još jedan dan. Napretka u pregovorima nema. Situacija je bila veoma napeta. Na koridoru i Brčkom odlučili smo istrajati do kraja, usprkos pritiscima. Medijatorima su ciljevi konferencije curili kroz prste. Bili su veoma nervozni i ljuti. Holbrooke je došao kod nas na posljednji razgovor, kako je rekao. U njegovim riječima bila je pomiješana gorčina, patetika i srdžba. Govorio je o tome da se posljednji put vidimo, da mu je žao kako se sve završilo, da se više nikada ovim neće baviti, čak je spominjao i neke svoje osobne i obiteljske probleme vezane za njegovu funkciju u ovim pregovorima. Naravno, dao nam je do znanja da njegova Vlada neće više biti aktivna u rješavanju konflikata u BiH, da će nas mnogi ostaviti i da ćemo biti prepušteni sami sebi. Na kraju se sa svima nama pojedinačno pozdravio, kao da se vidimo posljednji put, i žurno, uspravno, dugim korakom otišao hodnikom i izašao iz naše zgrade.

Ostali smo sami. Gledali smo se nijemo u oči. Sjenka potištenosti preletjela je preko svih lica. Polako smo, jedan po jedan, odlazili iz sale za razgovore i nestajali u svojim sobama. Zaključio sam: ovo je definitivno krah konferencije.

Tu noć se, međutim, desio obrat. To poslijepodne stigao je po nas avion i trebali smo oko 19.00 sati letjeti nazad. Kada smo se interesirali kod naših domaćina o detaljima leta, dobili smo čudan odgovor. Rekli su da, ukoliko baš želimo prvi napustiti konferenciju, to možemo učiniti i da će nas avion prihvatiti u 19.10 sati i voziti do Zagreba. U odgovoru je čak bilo ljutnje. Sjedio sam u tom trenutku kod Izetbegovića. On je zaključio da s tim nešto nije uredu, i da mi ne odlazimo iz Daytona što napuštamo konferenciju, već zato što je ona završena bez uspjeha i što svi odlaze. (Navodno, nešto prije 19.00 sati trebao je letjeti Milošević sa svojom delegacijom, a Tuđman u 19.00). U taj mah ušao je netko i rekao da je Tuđman odgodio svoj let za sutra. Tada je Izetbegović rekao da i mi ostajemo i da je bolje krenuti sutra oko podne.

Pošto nismo uopće spavali zadnjih noći, bilo je dobro da se naspavamo. Izetbegović je bio veoma umoran i željan sna.

Tu noć Christopher je pokušao još jednom intervenirati kod Izetbegovića da prihvati proširenje koridora. Ovaj je to odlučno odbio. Oko jedan sat poslije ponoći pozvao nas je Izetbegović kod sebe. Nije bilo Zubaka, koji je već spavao, i Prlića, koji nije bio u sobi. Pokazao nam je izjavu koju je poslao Christopher, koju bi trebali potpisati Izetbegović, Tuđman i Milošević, i podijeliti je sutra novinarima u 10.00 sati. Izjava je sadržavala objavu neuspjeha konferencije, bila je kratka i štura. Nabrojani su neki rezultati koji su ipak postignuti, ali bez definitivnog rješenja i rezultata.

Poslije toga smo sa olakšanjem otišli na spavanje, jer je konačno ovo mučenje završeno. Sutra se putuje u 12 sati.

Što se sve zbivalo u toku noći i ne znam u detalje. CNN je objavio raspad konferencije i emitirao tu vijest cijelu noć u intervalima.

Kada sam ujutro ustao, oko 9.30 sati u hodniku sam vidio ljude iz američke sigurnosne službe. Znao sam, po tome, da je Christopher kod Izetbegovića. Ubrzo je izašao. Uletio sam kod Izetbegovića i pitao ga što sada hoće. On mi je odgovorio da je sporazum prihvaćen. Bio sam šokiran tim obratom. Neki naši eksperti čestitali su u hodniku jedan drugom, neki su se ljubili. Razumljivo, njih je ovo ponajviše iscrpljivalo, oni su veliki posao skinuli s vrata. Nisam mogao ništa reći. Ništa nisam osjećao, kao da se ovo nekom drugom zbiva.

Kako se došlo do ovakvog završetka? Pošto se konferencija raspala na koridoru i Brčkom, jer je Milošević bio uporan u zahtjevu za proširenjem, a mi to uporno odbijali, s kompromisom je, kažu, došao Granić. On je predložio arbitražu za taj problem međunarodne komisije. Milošević je i to odbijao sve do jutra, a onda popustio. Tako je spašena konferencija, i tako smo dobili Daytonski sporazum.

Ivo Komšić

Poglavlje knjige Preživljena zemlja, Prometej, Zagreb, 2006.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.